

Μελετητές Διασποράς

Publisher: Diaspora 2014

Start: Dec 17, 2014

Due: Jan 21, 2015

Project Overview

Produced with Scholar

"James Clifford"

"Η προσέγγιση του φαινομένου της Διασποράς μέσα από τον James Clifford"

gesop sm

Jan 15, 2015 at 11:18 PM

Version 20

Η εργασία μας

Διασπορά
[[Permalink](#)]

Εργασία στο μάθημα:

" Ετερότητα και Εκπαίδευση στην Ελληνική Διασπορά"

Τίτλος:

"Η προσέγγιση του φαινομένου της Διασποράς μέσα από τον James Clifford"

Ομάδα Εργασίας:

Μπαλάσκα Σοφία, Α.Μ. 5262 & Σκιαδοπούλου Αγγελική, Α.Μ. 5311

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της διασποράς
[[Permalink](#)]

Προβληματική:

Οι παρακάτω προβληματισμοί, φαίνονται να αποτέλεσαν φλέγον ζήτημα κάθε εποχής όπου πολλοί μελετητές ασχολήθηκαν με αυτούς και εξέφρασαν τις σχετικές τους απόψεις: για το φαινόμενο της διασποράς, για το πως αυτή ορίζεται, ποιοι ήταν οι ψυχολογικοί και άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες που οδήγησαν στην αναγκαστική απομάκρυνση από τον αρχικό τόπο διαμονής κάποιων λαών και γιατί ήταν αξιοσημείωτη επιτακτική ανάγκη η δημιουργία κοινοτήτων σε νέες πατρίδες,

Ο καθένας υποστηρίζοντας την δική του θέση- οπτική έδωσε το έναυσμα για να ασχοληθούν ακόμα πιο πολλοί με αυτό το σύγχρονο παγκόσμιο φαινόμενο. Ένας από αυτούς, που φάνηκε να ξεχωρίζει για τις νεωτεριστικές και φιλελεύθερες αντιλήψεις του, είναι ο James Clifford, ένας μελετητής με κύρια προσέγγιση την εθνογραφία και την ανθρωπολογία όπου μέσω της προσωπικής του μελέτης και παρατήρησης των λαών εξέφρασε τις δικές του θεωρήσεις για τη διασπορά και το πως την πραγματεύεται. Εστίασε σε βασικές έννοιες όπως: αποικιοκρατία, ιμπεριαλισμός, διάκριση στα γένη, ταξίδι, μετανάστευση, διωγμός, διπλή ταυτότητα, χωροχρονικό πλαίσιο, έτσι ώστε να αποδώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το φαινόμενο της διασποράς και να γίνει αυτό κατανοητό μέσα από τα έργα του.

Βασικός στόχος:

Ως βασικός στόχος επομένως, αναδεικνύεται η επιθυμία για διερεύνηση και ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, μελέτη των βιογραφικών στοιχείων του μελετητή, των επιρροών που δέχτηκε και της ευρύτερης επιστημονικής του δράσης, για την εκτενέστερη κατανόηση των βασικών του παραδοχών, με απώτερο σκοπό την τελική γνωριμία και απόκτηση γνώσεων για το θέμα της διασποράς, έννοια που προσεγγίζεται στο συγκεκριμένο μάθημα.

Δομή εργασίας:

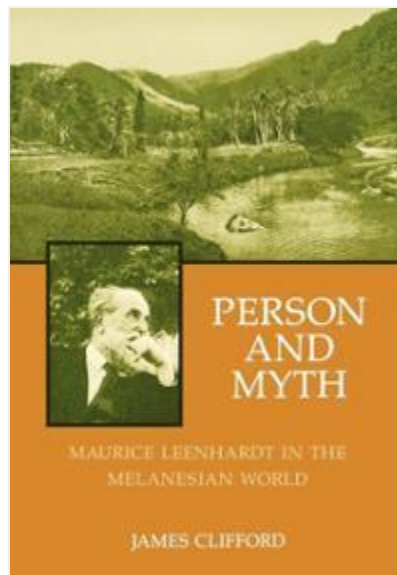
Αρχικά παρατίθενται τα πιο σημαντικά βιογραφικά του στοιχεία, συμπεριλαμβανομένου τις επιρροές που δέχτηκε και τα έργα του. Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τον ορισμό της διασποράς και τα βασικά της χαρακτηριστικά. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στα αίτια και τους παράγοντες που συνέβαλαν στην όξυνση του φαινομένου, κάνοντας νύξη και για τις προσεγγίσεις που υιοθέτησε ο μελετητής για να το περιγράψει και ολοκληρώνοντας την εργασία, με τις βασικές παραδοχές του και τις αντιθέσεις με άλλους μελετητές, επισημαίνοντας και τις ανάλογες κριτικές που ασκήθηκαν.

Λίγα λόγια για τον μελετητή

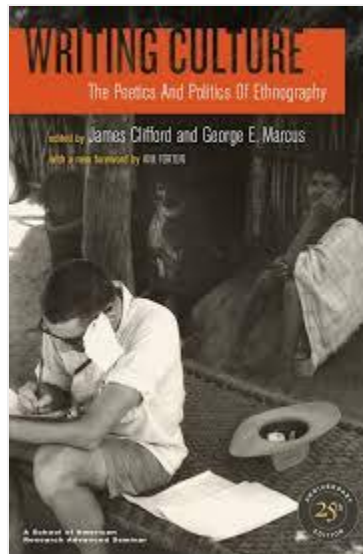
Ο *James Clifford* είναι ένας καταξιωμένος ανθρωπολόγος, ιστορικός ερευνητής που συνεχίζει να απασχολεί πολύ την κοινή γνώμη, με τις αναφορές του στην μελέτη των πολιτισμών. Γεννήθηκε το 1945 και μεγάλωσε στη *Νέα Υόρκη* μαζί με τους γονείς του.

- Το 1963- 1967 σπούδασε στο κολλέγιο *Harverford*, ενώ παράλληλα μετακόμισαν στην Αγγλία για να εργαστούν, ο πατέρας του σαν καθηγητής και η μητέρα του ως γιατρός. Για έναν χρόνο ο Clifford σπούδασε εκεί στο *London School Economics and Political Science*, όπου φαίνεται να μην επηρεάστηκε από τους γονείς του όσον αφορά την σταδιοδρομία του.
- Το 1967- 1968 επέλεξε να συνεχίσει τις σπουδές του στο *Stanford University* κάνοντας το μεταπτυχιακό του στον τομέα της *Ιστορίας*.
- Το 1969-1977 έκανε το διδακτορικό του στο *Harvard University* στον ίδιο τομέα. Αργότερα, στη ζωή του σημαντικό ρόλο έπαιξε η τότε κοπέλα του *Andrea*, η οποία σπούδαζε ανθρωπολογία και καθώς την έβλεπε να προσεγγίζει και να μελετά διάφορα θέματα του κινήθηκε το ενδιαφέρον να ασχοληθεί κι αυτός με τη σειρά του. Την εποχή εκείνη η *Andrea* εξαιτίας των επαναστατικών κινημάτων άλλαξε πορεία στην εκπαίδευση της όμως ο Clifford συνέχισε να ενδιαφέρεται ακόμα περισσότερο για την συμπεριφορά των λαών.

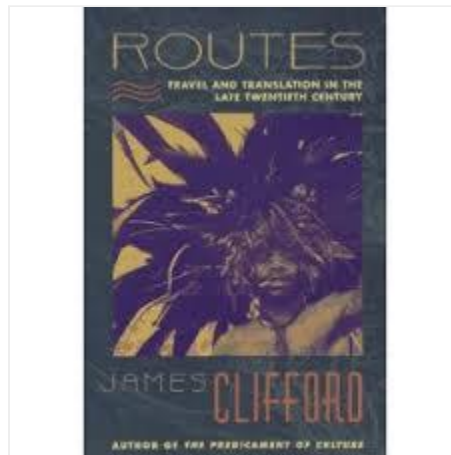
Τότε του δόθηκε η ευκαιρία να πάει μέσω ενός προγράμματος υποστήριξης του στρατού στην New Caledonia για τους πληγέντες του πολέμου. Η εμπειρία αυτή ήταν καταλυτική ώστε να εμβαθύνει την έρευνα του στους Μελανεζιανούς (Melanesian) και στάθηκε η αφορμή να γράψει το πρώτο του βιβλίο που λέγεται *Person and Myth: Maurice Leenhardt in the Melanesian World*. Μετά από αυτό το ταξίδι, η επιστροφή του ήταν το έναυσμα για να αναζητήσει το «γιατί» ενώ είχε πάει με σκοπό να παρατηρήσει το «από», δηλαδή την ιστορία από που προέρχεται ο λαός. Όπως αναφέρει και ο ίδιος στο βίντεο παρακάτω, συμμετείχε στην αποστολή αυτή χωρίς να ξέρει καν που είναι αυτή η χώρα και του φαινόταν ακόμα πιο δύσκολο, γιατί έπρεπε να αποχωριστεί το μέρος που μεγάλωσε και που θεωρούσε «Κέντρο του κόσμου». Με παιγνιώδη τρόπο όπως αναφέρει και ο ίδιος, «αυτό ήταν που με βρήκε, ήταν η αρχή που με έκανε να ενδιαφερόμαι γι αυτό». Αυτό το πρόγραμμα του έδωσε την ευκαιρία να εργαστεί και να επεκτείνει την ακαδημαϊκή του καριέρα στο πανεπιστήμιο της California Santa Cruz το 1978.

Ακόμα ένα σημαντικό πρόσωπο στη ζωή του Clifford υπήρξε ο *Raymond Williams*, από τον οποίο επηρεάστηκε στη καριέρα και στις απόψεις που έχτιζε για την ανθρωπολογία, μέσα από το βιβλίο του *"Culture and Society"* και μέσα από δουλειές που έκαναν μαζί παίρνοντας συνεντεύξεις. Ο Williams σύμφωνα με τον Clifford εστίασε και εισήγαγε την ιδέα του πολιτισμού χωρίς να κάνει ουσιαστικότερη αναφορά στην ανθρωπολογία σαν απόλυτη έννοια. Ποιο συγκεκριμένα, ο Clifford δίνει μεγάλο βάρος στις έννοιες που δέπουν αυτό το βιβλίο, όπως τη *βιομηχανοποίηση* και την *κοινωνική προσοχή* της εποχής του 19^{ου} αι. και την προσπάθεια της *δημοκρατικής αλλαγής* της Ευρώπης, ενώ ο ίδιος δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις *αυτοκρατορίες*. Επιπλέον, επικεντρώθηκε στο τι αποκαλείται «*Δύση*», ποια είναι τα όρια της και ποια η σημασία της, καθώς πιστεύει ότι δεν περιορίζεται μόνο σε συγκεκριμένες γεωγραφικές θέσεις, συμπεριλαμβανομένου την Μεσόγειο και τον Ατλαντικό, αλλά αρχίζει να αντιλαμβάνεται και να υποστηρίζει το *ζήτημα της κινητικότητας*.

Απόσπασμα απο την παρουσίαση του βιβλίου: <https://www.youtube.com/watch?v=PpoUfqO5Oi4>

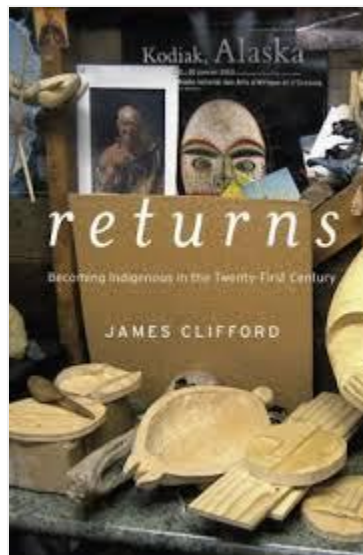
Το 1986 εκδίδεται το βιβλίο του *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, edited with George Markous, ένα βιβλίο που γράφτηκε με παρότρυνση του τελευταίου σχετικά με τα γεγονότα της εποχής που παρατηρούσαν, επηρεάζοντας πολύ την κοινή γνώμη και όχι μόνο τον κόσμο της ανθρωπολογίας αλλά και άλλων πεδίων. Έχοντας ως αποτέλεσμα να δέχεται κριτικές ακόμα και σήμερα για το συγκεκριμένο βιβλίο, πράγμα που ο Clifford θεωρεί λυπηρό, καθώς έχουν αλλάξει τα δεδομένα της σύγχρονης κοινωνίας κάτι που δεν μπορούσε σαφώς να προβλεφθεί τότε, αφού δεν υπήρχε ένα συγκεκριμένο πρότυπο για να προβλέψουν τα γεγονότα του μέλλοντος.

Φθάνοντας λοιπόν στο 1989 ξεκίνησε να γράφει την τριλογία, που έχουμε σήμερα, με το *Traveling Theories, Traveling Theorists*, το 1997 το *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century* και το 2013 το τελευταίο βιβλίο με τίτλο *Returns: Becoming Indigenous*. Το κάθε βιβλίο αφορά μία συγκεκριμένη δεκαετία, κάνοντας μια μικρή αποτίμηση για το τι έγινε ιστορικά μέσα στα τελευταία 25- 30 χρόνια, αναφέροντας για την δεκαετία του 60' τον επαναστατικό αναβρασμό φθάνοντας σιγά- σιγά μέχρι το 90' όπου μιλάμε για την εποχή της παγκοσμιοποίησης και του καπιταλισμού. Οι έννοιες που πραγματεύεται αφορούν σε όλα τον πολιτισμό, την πολιτισμική ταυτότητα και τον αποικισμό όμως για το καθένα έχει χρησιμοποιήσει διαφορετικά εργαλεία εξαιτίας των διαφορετικών εποχών και επιδράσεων που υπήρχαν. Τα δύο τελευταία βιβλία της τριλογίας αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς το *Routes* αναφέρεται στο φαινόμενο του εκτοπισμού και το *Returns* μιλάει για την επιστροφή στην πατρίδα, που στην ουσία είναι αδύνατον να πραγματοποιηθεί παρόλα αυτά η ανάγκη αυτή καλύπτεται μέσω του διαδικτύου.

Συζήτηση για το βιβλίο του:

1. <http://vimeo.com/78776771>
2. <http://vimeo.com/106209789>

Βίντεο συνέντευξης του James Clifford:

<https://www.youtube.com/watch?v=C9AKgRGuBM0>

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Τα βιογραφικά στοιχεία του μελετητή είναι από την Wikipedia [http://en.wikipedia.org/wiki/James_Clifford_\(historian\)](http://en.wikipedia.org/wiki/James_Clifford_(historian))
2. από την επίσημη ιστοσελίδα του <http://people.ucsc.edu/~jcliff/>
3. από τα βίντεο που αναρτήσαμε και ανώτερα από το Youtube και Vimeo
4. από το άρθρο του, Clifford, J. (2003). *On The Edges of Anthropology (Interviews)*. Published by Prickly paradigm press Chicago, 1-121. Ανακτήθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2014 από <http://people.ucsc.edu/~jcliff/edges.pdf>

Διασπορά- Βασικά Χαρακτηριστικά

Ορισμός:

Ο Clifford θεωρεί τη «διασπορά» ως «διασκορπισμένα δίκτυα των λαών που μοιράζονται κοινές ιστορικές εμπειρίες στέρησης, μετατόπισης και προσαρμογής». Η λέξη «διασπορά», φαίνεται να έχει όπως υποστηρίζει, ελληνική προέλευση εξαιτίας των προθέσεων της, που το «δια» σημαίνει διαχωρισμός και το «σπέρνω» σημαίνει να φυτρώνουν σπόροι. Έτσι, υποδηλώνεται το φαινόμενο της διασποράς και η ανάγκη για μια νέα αρχή, σε μια νέα πατρίδα όπου θα εγκατασταθούν (Clifford, J. 1994, 309 στο Gewecke, F) και (Clifford, J. 1997, στο Σιδέρη Ε. 2008, 33-34).

Η έννοια της Διασποράς:

Σχετίζεται όπως ο ίδιος επισημαίνει με έννοιες της αποικιοκρατίας, του ιμπεριαλισμού, της αύξησης της μετανάστευσης, του εκτοπισμού, των ταξιδιών, της παγκόσμιας επικοινωνίας και των μεταφορών. Φαίνεται να διαφοροποιείται από αυτές όχι εξαιτίας των αντικειμενικών χαρακτηριστικών της δημογραφίας και της γεωγραφίας, όπου δεν πρέπει να εστιάζει κάποιος στην αρχική γεωγραφική θέση της πατρίδας, αλλά των υποκειμενικών συνθηκών των χαρακτηριστικών αυτών της μετατόπισης (Clifford, J. 1994, 249 στο Heroux, E. 2004, 1) και (Clifford, J. 1997, 250 στο Cho, L. 2007, 4-5).

Γίνεται εμφανές μέσα από τα έργα του ότι αφενός δίνει ένα σχετικό ορισμό για να επεξηγήσει το φαινόμενο και να εισάγει τους αναγνώστες στο θέμα, αφετέρου αποφεύγει τη συνεχή διατύπωση ενός ακριβή ορισμού της έννοιας «Διασπορά». Δηλαδή, θέλει μέσα από τις περιγραφές της μετανάστευσης και του διωγμού ο αναγνώστης να διατυπώσει υποκειμενικά την θεώρησή του για το φαινόμενο της διασποράς, απορρίπτοντας την αντικειμενική ανάλυση, κάτι που κάνουν άλλοι μελετητές (π.χ. Safra, Cohen), υποστηρίζοντας τους ιδανικούς τύπους (Clifford, J. 1994, στο Heroux, E. 2004, 1) και (Clifford, J. 1997, 250 στο Cho, L. 2007, 4).

Η έννοια της διασποράς, σηματοδοτεί την κατανόηση των ιστορικών και σύγχρονων στοιχείων, καθώς ο ίδιος μελετά μέσω μιας πιο εθνογραφικής προσέγγισης τις διαφορετικές ρίζες- διαδρομές των πολιτισμών, δείχνοντας όχι μόνο την ιστορία τους αλλά και τις ευρύτερες πολιτικο- οικονομικές συνθήκες που υποκινούν οι διακρατικές μετακινήσεις, καθώς και το πώς το τελευταίο βοηθά στην διαμόρφωση του όρου της διασποράς. Ο Clifford θεωρεί τη διασπορά ως μια νέα μορφή της *συνείδησης*, της *συλλογικότητας* και της *αλληλεγγύης* σε μια περίοδο που ο κατακερματισμός και η απεδαφικοποίηση αποτέλεσε κυρίαρχο παράδειγμα (Clifford, J. 1997, στο Σιδέρη, Ε. 2008, 35).

Η διασπορά εκτενέστερα θεωρείται ως η ισχυρότερη αίσθηση της ξεχωριστής ταυτότητας από μια πολυπολιτισμική αίσθηση μειονότητας ή εθνικιστικής γειτονιάς. Είτε για καλό είτε για κακό σκοπό, η συζήτηση γύρω από τη διασπορά είναι ευρέως κατάλληλα χρησιμοποιημένη. Για τον Clifford, η *διασπορά*, θεωρείται ταυτόχρονα ως *αρνητική* και ως

θετική. Αρνητική μέσω αντιδράσεων, απέναντι στις διακρίσεις και την εκμετάλλευση, που κάποιες φορές οδηγεί σε νέα αλληλεγγύη μεταξύ των προηγούμενων διακριτών μειονοτήτων και θετική, ενισχύοντας ένα αίσθημα οικουμενικότητας, δίνοντας πολύ έμφαση στον υβριδικό και συνθετικό χαρακτήρα της. Βλέποντας το σύνολο, η διαμόρφωση μιας ταυτότητας της διασποράς είναι αρκετά ισχυρή, υιοθετεί μια διπλή συνείδηση συνδυάζοντας την απώλεια και την ελπίδα ως μια τάση διαχωριστική. Αυτή η τάση, αναδύεται από βαθιά υποκειμενικές διαδικασίες φυλετικής μνήμης συνδεδεμένες με την παλιά πατρίδα (Clifford, J. 1994, 255-257 στο *Heroux, E. 2004, 3*)

Φθάνοντας στην σημερινή κοινωνία, η διασπορά στον 20^ο - 21^ο αιώνα φαίνεται να είναι κατά κάποιο τρόπο αρκετά διαφορετική από τις προηγούμενες όπως αναφέρει ο ίδιος. Η διαφορά έγκειται στην εμφάνιση των νέων τεχνολογιών και της ταχύτερης επικοινωνίας που βοηθούν τις ομάδες αυτές να επικοινωνήσουν και να ταξιδέψουν πιο γρήγορα απ' ότι παλιά με άλλες ομάδες της διασποράς ή και της πατρίδας τους. Η ανάπτυξη των ηλεκτρονικών μέσων και των ταχύτερων τρόπων μετακίνησης, σημαίνει ότι οι έννοιες του παγκόσμιου χωριού έχουν αποκτήσει νέες σημασίες. Για παράδειγμα, υπάρχει τώρα μεγαλύτερη ανταλλαγή των γεγονότων, όπως αυτά συμβαίνουν, μέσω της δορυφορικής μετάδοσης. Η ερμηνεία των γεγονότων αυτών κυμαίνεται στα πολιτιστικά και εθνικά πλαίσια κάθε κοινότητας. Γι αυτό, δεν θα ήταν εύκολο να χαρακτηριστούν λιγότερο ή περισσότερο διασπορικές, κάποιες κοινότητες από κάποιες άλλες (Clifford, J. 1997, 96-116 στο *Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 12*) και (Clifford, J. 1994, 248-249 στο *Heroux, E. 2004, 2*).

Σύμφωνα με τον Clifford, η διασπορά ορίζεται σε σχέση με τους κανόνες των *εθνών- κρατών* και των *ιθαγενών* και κυρίως των *αυτοχθόνων* αξιώσεων των λαών- φυλών. Όμως παρατηρείται ότι οι πολιτισμοί της διασποράς είναι ενάντιοι σε αυτές τις κοινωνικές σχέσεις (Clifford, J. 1994, 250 στο *Heroux, E. 2004, 2*).

1. Τα μέλη της διασποράς εισέρχονται σε ένα κράτος όχι σαν μετανάστες για να αφομοιωθούν, καθώς ήδη έχουν βιώσει τον εκτοπισμό και το αίσθημα του χαμού και θέλουν μόνο θετικές συνεισφορές από την ταυτότητα της διασποράς. Οι περισσότερες διασπορές είναι διεθνικά κέντρα, τα οποία συνδυάζουν ταυτόχρονα τις ρίζες τους και τις διαδρομές διατηρώντας με αυτόν τον τρόπο την αίσθηση της ξεχωριστής ταυτότητας, μέσω « *εναλλακτικών δημόσιων σφαιρών*».
2. Η δεύτερη διαφοροποίηση της διασποράς έχει να κάνει με τα δικαιώματα της *γεωγραφικής- εδαφικής αξίωσης*. Δεν είναι πολύ ξεκάθαρο και από ιστορική πλευρά πόσες γενιές πρέπει να κάτσουν σε ένα μέρος για να θεωρηθεί ως η πατρίδα τους. Ιστορικά, οι περισσότερες ομάδες ιθαγενών έχουν φύγει από τον τόπο τους και έχουν αφήσει μία ομάδα πίσω τους. Σχεδόν όλοι μας κατά κάποιο τρόπο σχετιζόμαστε με τους *νεοεισερχόμενους*. Ωστόσο, κάποιες εθνικές «*φυλές*» ήταν πάντα νομαδικές ομάδες. Η έννοια και η ταμπέλα «*φυλή*» είναι επινόηση των Η.Π.Α. για να διαχειριστούν τους πολλούς ιθαγενείς που εγκαταστάθηκαν στη χώρα τους, έτσι ώστε να αντισταθούν στους ιθαγενείς που περιπλανούνταν. Δίνοντας έμφαση στο γεγονός, ότι κάποιες από αυτές τις φυλές βλέπουν τους εαυτούς τους ως μέλη της διασποράς, υιοθετώντας τότε δύο τύπους της, *ισχυριζόμενοι 2 ρίζες και 2 διαδρομές*.

Αίτια εμφάνισης κοινοτήτων Διασποράς

Στην ενότητα αυτή παρατίθενται συγκεντρωτικά οι αιτίες (*αποικιοκρατίας, μετανάστευσης, ταξιδιού και διωγμού*) από τις οποίες οδηγήθηκαν κάποιες ομάδες στη διασπορά, σύμφωνα με τις απόψεις και τα φαινόμενα που μελέτησε ο Clifford, όπως φαίνεται μέσα από το συνολικό του έργο.

Αποικιοκρατία:

Ο Clifford περιγράφει την έννοια αυτή, στα άρθρα του *Diasporas* (1994) και *Travelling Cultures* (1992) και επικεντρώνεται σε διακρατικά θέματα, στους πολιτισμούς εκείνους που κινούνταν, ορίζοντας τις ομάδες ως αυτόχθονες λαούς, δηλαδή τους αποικιοκράτες, ιθαγενείς που αναγκάστηκαν να φύγουν από τον τόπο τους και να δημιουργήσουν νέες κατοικίες μακριά από την αρχική εστία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αναφέρει είναι η μειονότητα αυτών των "μαύρων" του Ατλαντικού, εκτοπισμένοι σε πολυκεντρικές ομάδες χωρίς καμία πραγματική πατρίδα αλλά ως μια ομάδα με πολλά κοινά, η οποία θα επικοινωνεί διακρατικά με το άλλο μέρος του Ατλαντικού. Αυτό πρόσδιε την έννοια της χρονικότητας, μιας περιόδου που δεν αναφέρεται στους λευκούς του Ατλαντικού, του δυτικού εκσυγχρονισμού. Αυτή η αποκλίνουσα χρονικότητα προέρχεται κυρίως από την εποχή της δουλείας, που συνέβαλλε στο να καθιερωθεί η διασπορά τους, κάτι το οποίο τους πρόσδιε ένα συγκεκριμένο μοντερνισμό αυτό της "διπλής συνείδησης". Ακόμα ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν αυτό της Ιουδαϊκής διασποράς, τα μέλη της οποίας βίωναν την περιθωριοποίηση λόγω της θρησκείας τους και τα δύο παραπάνω παραδείγματα έχουν ξανατυπωθεί στο βιβλίο του *Travel & Translation in the Late Twentieth Century* (Clifford, J. 1994, 315-325) και (Clifford, J. 1994, 247 στο *Heroux, E. 2004, 1*). Ενώ, στο *The predicament of culture* (1988), μιλάει για την ομάδα Mashpee Indians και την προσπάθειά τους να αποδείξουν τη φυλετική της ταυτότητα σε ένα δικαστήριο του νόμου (Clifford, J. 1997, 3).

Μετανάστευση:

Θεωρεί ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης χαρακτηρίζεται από μια διαρκή μετακίνηση διακρατική των λαών και κατά συνέπεια την συνεχή εξέλιξη τους, που κυρίως οφείλεται σε πολιτικές και οικονομικές επιδράσεις. Το πιο σημαντικό όπως ο ίδιος επισημαίνει, είναι ότι οι κοινότητες των μεταναστών δεν αφομοιώνονται αλλά αυτοπροσδιορίζονται σε αντίθεση με τα έθνη ή τις εθνοτικές ομάδες που ζουν τώρα πια. Παράλληλα, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό και στο πως αντιμετωπίζονταν διαφορετικά οι γυναίκες μετανάστες από τους άντρες μετανάστες στις χώρες υποδοχής, καθώς φαίνεται ότι οι ρόλοι τους προσαρμόζονταν ανάλογα με τις κοινωνικές περιστάσεις και τα πρότυπα της νέας πατρίδας. (Clifford, J. 1992, 101, 105), (Clifford, J. 1997, 5-6), (Clifford, J. 1997 στο Foszto, L. 2000, 108-109), (Clifford, J. 1994, 247 στο Heroux, E. 2004, 1) και (Clifford, J. 1997 στο Σιδέρη, E. 2008, 34-35).

Ταξίδι:

Επικεντρώνεται στην έννοια του ταξιδιού και στην σημασία που έχει αυτό για τον κάθε άνθρωπο. Θεωρεί ότι έχει θετική ερμηνεία ως μορφή εξερεύνησης, έρευνας, απόδρασης και σημείο συναντήσεων με διάφορους πολιτισμούς σε διάφορους χώρους (χωριό, λεωφορείο, σκηνή, ξενοδοχείο), καθώς επίσης και αρνητική ως μορφή παροδικότητας, επιπολαιότητας, εξορίας και ξεριζωμού. Ο ταξιδιώτης είναι κάποιος που έχει την ασφάλεια και το προνόμιο να κινείται σε σχετικά αβίαστους τρόπους αλλά ακόμα και αυτοί οι αστοί ταξιδιώτες μπορούν να βρισκονται σε συγκεκριμένα δρομολόγια που υπαγορεύονται από πολιτικές, οικονομικές- διαπολιτισμικές παγκόσμιες και πολιτιστικές σχέσεις. Κάποιοι από αυτούς μπορούν να χαρακτηριστούν ως προνομακοί και άλλοι ως καταπιεσμένοι. Μέσα από τα ταξίδια παράγονται γνώσεις βασισμένες στις ιστορίες, στις παραδόσεις, και στην μουσική κάθε λαού (Clifford, J. 1997) και (Clifford, J. 1992, 101, 105).

Διωγμός:

Ο Clifford εισάγει μια νέα κατηγορία, αυτή των *πρόσφατων μεταναστών* που ζητάνε άσυλο και τους *πρόσφυγες*. Οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες δεν ταιριάζουν με τις έννοιες του ταξιδιού γιατί έχουν αναγκαστεί να κινηθούν ή έχουν ξεριζωθεί για διάφορους πολιτικούς λόγους (Clifford, J. 1997, 2.8) και (Clifford, J. 1992, 101 στο Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 8-9).

Στο *Routes* (1997) γίνεται λόγος στους εκτοπισμένους του μη Δυτικού κόσμου, στις μειονότητες και στις φυλές που δημιουργούνται. Δίνεται έμφαση, στα μουσεία που αποτελούν το μέρος που συναντιούνται πολλοί λαοί (Clifford, J. 1997, 2.8).

Παρουσίαση του Βιβλίου του Return of the Masks in Kodiak, Alaska: <http://vimeo.com/79434629>

Στο *The predicament of culture* (1988), συναντιούνται δύο μέρη, το πρώτο αναφέρεται στην *εθνογραφία* αλλά και στις τέχνες και στον πολιτισμό των μουσείων. Ταυτόχρονα στο δεύτερο μέρος ασχολείται με επιτόπιες έρευνες της *ανθρωπολογίας* (Clifford, J. 1997, 8). Το 1970 σε συνεργασία με τον Raymond Firth άσκησαν κριτική στην έννοια του αποικισμού υποστηρίζοντας τους αυτόχθονες πολιτισμούς, κάτι που τους χαρακτήρισε ως "ριζοσπάστες" απέναντι στις αντιλήψεις της εποχής εκείνης. Αυτό ήταν που έκανε τον Clifford σύμφωνα με τη δική του άποψη «ιστορικό». Κάτι το οποίο εμφανίζεται έντονα στα έργα του μέσω μιας μεταπολεμικής αφήγησης του πολιτικού και του πολιτιστικού μετατοπισμού, ενισχύοντας ακόμα την υπόστασή του σαν ιστορικός όπως και ο Firth (Clifford, J. 2013b, 2-3).

Στο *Writing Culture* (1986), δίνεται έμφαση στην *εθνογραφία* χαλαρώνοντας τον εκτελεστικό έλεγχο του συγγραφέα και κάνοντας απλές συζητήσεις γι' αυτήν σε αντίθεση με το *Traveling Cultures* (1992), όπου υιοθετείται μια πιο *πειθαρχική* προσέγγιση στην *ανθρωπολογία*

Ο κοινωνικοπολιτικός & οικονομικός ρόλος της Διασποράς

Εξαιτίας του ότι ο Clifford ασχολείται με ζητήματα κυρίως της παλαιότερης εποχής, είναι πρόπον να γίνει αυτή η αναφορά μέσω μιας νοητής σύγκρισης ανάμεσα στο τότε και στο τώρα, φθάνοντας και στις σημερινές απόψεις του που αφορούν το σύγχρονο τρόπο ζωής.

Τα κληροδοτήματα της αυτοκρατορίας, οι επιρροές των πρωτοφανών παγκόσμιων πολέμων και οι συνέπειες του βιομηχανικού διασπαστικού καπιταλισμού αποτέλεσαν τους βασικούς κοινωνικοπολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες που οδήγησαν στην αύξηση της κινητικότητας σύμφωνα με τα λεγόμενα του. Οι συνέπειες της μεταπολεμικής περιόδου φαίνεται να αγνόησαν τη σπουδαιότητα υπεράσπισης των δικαιωμάτων των πολιτών και δεν έδειξαν δεκτικότητα στις πολιτισμικές εναλλαγές (Clifford, J. 1997, 7) και (Clifford, J. 2013b, 3).

Ένα παράδειγμα, κοινωνικής επίδρασης όπως υποστήριξε, αφορά τα μέλη της διασποράς τα οποία φαίνεται εκ πρώτης όψεως να μοιάζουν, όμως εμβαθύνοντας θα διαπιστωθεί ότι μπορεί και να διαφέρουν, εξαιτίας της εθνικοποίησης της διασποράς. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και καθιερωμένες εθνικές μειονότητες μπορεί να επιλέξουν να ενισχύσουν τις διεθνείς ή διακρατικές συνδέσεις, αντί της ενίσχυσης της πίστης στο έθνος-κράτος όπου ζουν (Clifford, J. 1997, 277 στο Foszto, L. 2002, 108-109).

Όσον αφορά την πολιτική επίδραση, επισημαίνεται ότι, η διασπορά εξαρτάται περισσότερο από τις ηγετικές ηγεμονίες παρά από τους μετανάστες, ατομικά. Πιο συγκεκριμένα, οι ηγεμονικές ιδεολογίες που προωθούνται από τους πληθυσμούς της διασποράς εντός των εθνικών ηγεμονιών, φαίνονται να σχετίζονται με τον εθνικιστικό προσανατολισμό. Ο οποίος, φαίνεται να είναι αποτέλεσμα της εθνικιστικής λαχτάρας και των νοσταλγικών οραμάτων για την χαμένη πατρίδα, κάτι το οποίο όμως έρχεται σε αντίθεση με την πραγματική ανάγκη οικοδόμησης ενός νέου έθνους, το οποίο για να επιτευχθεί πρέπει να μεσολαβήσουν ο στρατός, τα σχολεία, η αστυνομία, και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Για να γίνει όμως αυτή η διάκριση είναι απαραίτητη η αναγνώριση των πολιτικών και οικονομικών δυνάμεων αλλά και η κοινωνική εδραίωση αυτών των ιδεολογιών. Από την άλλη πλευρά όμως, η αρνητική κάλυψη των ΜΜΕ επηρεάζουν τους πολιτικούς, οι οποίοι αλλάζουν γρήγορα τις πολιτικές τους θέσεις σε σχέση με την κοινή γνώμη, την στέγαση και την εκπαίδευση, έχοντας ως αποτέλεσμα να αλλάζει και η στάση του πληθυσμού γενικότερα (Clifford, J. 1997, 251, 277 στο Foszto, L. 2002, 108-109) και (Clifford, J. 1997, στο *Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 8-9*).

Το νέο αυτό έθνος δεν προϋποθέτει ήδη υπάρχοντα σύνολα, δηλαδή όπως είναι οι κοινωνικοπολιτισμικές ομάδες αλλά συμβάλλει στην δημιουργία νέων σχέσεων που βασίζονται στις νέες ιστορικές μετατοπίσεις. Με άλλα λόγια, νοείται η συνυπαρξη πολιτιστικής και πολιτικής δράσης που συνδέει διαφορετικά στοιχεία από διαφορετικές κουλτούρες και διαφορετικά πλαίσια δράσης και εμπειριών σε ένα, λιγότερο ή περισσότερο συνεκτικό σύνολο (Clifford, J. 1997, στο *Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 12*). Όπως περιγράφεται και στο *Routes* (1997) εξαιτίας της δημιουργίας των συνεκτικών συνόλων προωθήθηκε η ιδέα της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού. Τα καπιταλιστικά οράματα της επανάστασης αντικαταστάθηκαν από την πολιτιστική και πνευματική τακτική της υπέρβασης και της κριτικής.

Φθάνοντας στον λεγόμενο 20^ο αιώνα, όπου υποστηρίζει και τις ανάλογες θέσεις: οι πολιτισμοί και οι ταυτότητες υπολογίζουν τόσο τοπικές όσο και διακρατικές εξουσίες σε βαθμό πρωτοφανή, αναγνωρίζοντας και ελέγχοντας τη μαζική μετακίνηση κατά μήκος των συνόρων. Η στιγμή αυτή έφερε ένα νέο άνοιγμα στην πνευματική, πολιτική, και πολιτιστική ζωή. Οι κανόνες και οι δομές άλλαξαν, υιοθετήθηκαν νέες πολιτικές ταυτότητας και εντάθηκε η προσπάθεια διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας. Η πολιτιστική επιβίωση είχε μια ενεργή διαδικασία του γίνεσθαι (Clifford, J. 2013b, 3-5, 9).

Βασικές αντιλήψεις σε αντίθεση με άλλους

Σε αυτό το σημείο επισημαίνονται οι πιο βασικές παραδοχές του Clifford. Επιπρόσθετα, δεν θα μπορούσαν να παραληφθούν και οι απόψεις άλλων συγχρόνων του, οι οποίες φαίνεται να συμπληρώνουν η μία την άλλη προσεγγίζοντας ολιστικά το θέμα της διασποράς.

Βασικές απόψεις του για έννοιες κλειδιά: (Clifford, J. 1997, 3).

- Ο πολιτισμός για τον Clifford, φαίνεται ως ένας δεσμός από μίξεις,
- Το ταξίδι προκύπτει ως ένα αυξανόμενο σύμπλεγμα εμπειριών, πρακτικών μετακίνησης και διακοπής που δημιουργούν πρόβλημα στην τοπικότητα πολλών κοινών παραδοχών για τον πολιτισμό. Άρχισε να σκέφτεται διαφορετικές μορφές ταξιδιού, έτσι ο όρος "ταξίδι", έγινε μια εικόνα για "διαδρομές" μέσα από μια ετερογενή στάση μοντερνικότητας.
- Η κατοικία, είναι κατανοητή για τον ίδιο, ως το τοπικό έδαφος της συλλογικής ζωής, ενώ το ταξίδι είναι ένα συμπλήρωμα αυτής.
- Οι ρίζες, όπως αναφέρει, προηγούνται πάντα από τις διαδρομές.
- Οι πρακτικές του εκτοπισμού μπορεί να αναδύονται ως συστατικό της πολιτιστικής σημασίας και όχι ως απλή μεταφορά ή παράτασή τους.
- Τα πολιτισμικά κέντρα, διακριτές περιοχές και εδάφη, δεν υπάρχουν πριν από τις επαφές, αλλά σχηματίζονται μέσω αυτών, πειθαρχώντας τις ανήσυχες κινήσεις των ανθρώπων και των πραγμάτων.

Σε προηγούμενα βιβλία και συγκεκριμένα στο *The predicament of culture* (1988), αναρωτιόταν σχετικά με την τάση των διασπορικών ομάδων που συνήθιζαν να διεκδικούν ολόκληρη και αισθητική μορφή, την τάση για την αξία προνόμιο, την ιεραρχία και ιστορική συνέχεια σε έννοιες της κοινής τους ζωής. Όλα αυτά διαρκώς επιζητούσαν διαδικασίες εφευρέσεων και επιβίωσης. Την ίδια στιγμή η έννοια του πολιτισμού φαίνεται απαραίτητη, αν τα ανθρώπινα συστήματα κατανόησης και διαφοροποίησης θέλουν να αναγνωριστούν και να υποστηριχθούν. Στο βιβλίο του που κάνει αναφορά στα μουσεία είναι εμφανές ότι η κριτική του ιδιοσυγκρασία πήρε αφορμή από την ριζική τέχνη και την μορφή της διαφορετικότητας. Βασικές πηγές της έκφρασής του ήταν ο σουρεαλισμός, η διαπολιτισμική ανθρωπολογία, η μουσική και η κουλτούρα κάθε λαού.

Ερωτήσεις για τη γνησιότητα και την προέλευση δεν πρέπει να θεωρούνται ως παραγωγικές όπως επισημαίνει, καθώς η έννοια του πολιτισμού δεν είναι η ίδια, υπάρχει συνεχή μετακίνηση και εξέλιξη πολιτισμών, αποκτώντας υβριδικό χαρακτήρα και δημιουργώντας σύνθετες σχέσεις σε συγκεκριμένα μέρη και τοποθεσίες (Clifford, J. 1994, στο Heroux, E. 2004, 1).

Στο σημείο που ο ίδιος φαίνεται να δίνει μεγάλη προσοχή και να εστιάζει είναι στις δύο αυτές έννοιες της Παγκοσμιοποίησης και της Απο- αποικιοποίησης, που φαίνεται να έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο στο τέλος του αιώνα.

- Ως παγκοσμιοποίηση για τον ίδιο, δεν είναι απλά, "το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα". Είναι βεβαίως καπιταλιστική, και ακόμα περισσότερα. Η παγκοσμιοποίηση, όπως την θεωρεί, είναι ένα όνομα για τον εξελισσόμενο κόσμο των συνδέσεων που είναι κοινός γνωστός, αλλά δεν μπορεί να τον αντιπροσωπεύουν επαρκώς. Είναι ένα σημάδι της υπέρβασης. Η παγκοσμιοποίηση είναι πολλαπλών κατευθύνσεων, αναπαριστά τα υλικά και τις πολιτιστικές σχέσεις που συνδέουν τόπους και ανθρώπους, σε μακρινή και κοντινή απόσταση. Δεν είναι μόνο η συνέχιση της αυτοκρατορίας και η κυριαρχία από άλλες, αντίθετα είναι μια διαδικασία πιο ευέλικτη.
- Η απο-αποικιοποίηση είναι μια ημιτελής, υπερβολική ιστορική διαδικασία όπως επισημαίνεται από τον ίδιο, όπου οι ενέργειες της κάποτε ομαδοποιούνται σε φράσεις όπως «Τρίτου Κόσμου», ή «εθνική απελευθέρωση» (Clifford, J. 2013b, 7).

Ο Clifford επιπρόσθετα, προσεγγίζει την έννοια της ανθρωπολογίας δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον όρο και στην σημασία της ύπαρξης μια ανθρωπότητας, ιδανικής όπως αυτός το ονόμαζε «*Greater Humanities*». Για να γίνει όμως αυτό, η ανθρωπολογική προσέγγιση οφείλει να διέπεται από συγκεκριμένες αρχές (Clifford, J. 2013a, 2-3).

Πρέπει να είναι:

1. *Ερμηνευτική*: Το να δουλεύεις σε αυτές τις επιστήμες είναι σε ευρεία κλίμακα φιλολογικό και όχι τόσο λογοτεχνικό. Η ερμηνεία της στοχεύει στο να πείσει και να δώσει εξηγήσεις για αιτίες γεγονότων και για να τα περιγράψει.
2. *Ρεαλιστική*: Να είναι ρεαλιστική και όχι αντικειμενική, να βασίζεται στην αφήγηση, την απεικόνιση και την περιγραφή των αναπαραστάσεων των κοινωνικών, πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και ψυχολογικών φαινομένων.
3. *Ιστορική*: Να είναι ιστορική γιατί αναφέρεται σε χρονικές συγκυρίες και στην εκάστοτε δύναμη που κατέχει κάποιος. Να είναι διαχρονική σαν την θεωρία του Δαρβίνου, "κάτι που γίνεται ή δεν γίνεται", είναι προκαθορισμένο και τίποτα δεν εγγυάται την κατεύθυνσή του.
4. *Ηθικό- πολιτική*: Να είναι ηθικό- πολιτική, ποτέ δεν μπορούμε να είμαστε ευχαριστημένοι με το ρόλο της ή τις τεχνικές της διότι «κάτι πρέπει να είναι έτσι, γιατί έτσι πρέπει να γίνει, επειδή οι άνθρωποι το έχουν ανάγκη».

Πολλοί μεμονωμένοι επιστήμονες είναι δυνητικοί σύμμαχοι των *Greater Humanities* ή τουλάχιστον συνοδοιπόροι. Το όνομα «*Greater Humanities*», είναι απλά όπως ο ίδιος τον ορίζει ως μια προτροπή, δηλαδή συμβάλλει στο να σκέφτονται οι άνθρωποι σχετικά και δυναμικά. Τους καλεί να αποφύγουν παγίδες σε κλίμακες ή σκέψεις και να απομακρυνθούν από τοπικές τακτικές επιβίωσης. Αν οι ίδιοι καταφέρουν να προστατέψουν τους εαυτούς τους με αυτούς τους τρόπους, δεν θα υπάρξει θέμα στο να αντιμετωπιστούν αυτοί που τους αμφισβητούν, αλλιώς θα παραμείνουν μικροί και περιθωριακοί (Clifford, J. 2013a, 3-4).

Η εντατική συμμετοχική- παρατήρηση στην επιτόπια έρευνα όπως επισημαίνει είναι ίσως η πιο διαρκή συμβολή της ανθρωπολογίας στην ανθρωπιστική μελέτη (Clifford, J. 1992, 99).

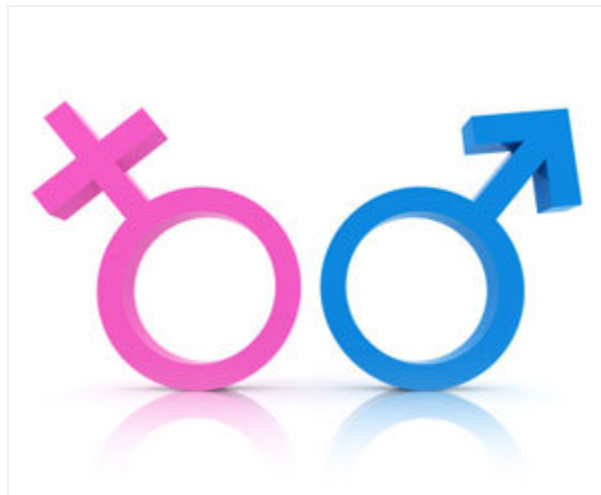
Βέβαια, σημαντική είναι και η συνεισφορά του με τις ανάλογες θεωρήσεις του σχετικά και με την ερμηνεία της εθνογραφικής έρευνας. Ο ανθρωπολόγος οφείλει να εντοπίσει τα αντικείμενα της μελέτης του μέσα σένα "πεδίο". Βέβαια

κάποιες φορές καλείται να περιθωριοποιήσει ή να διαγράψει τα αντικείμενα αυτά που είναι περισσότερο θολά στα "όρια-περιοχές" ή "ιστορικές πραγματικότητες" που γλίστρησαν έξω από το εθνογραφικό πλαίσιο (Clifford, J. 1992, 99).

Κάποια βασικά στοιχεία που αφορούν το έργο του εθνογράφου:

1. Το μεταφορικό μέσο σε μεγάλο βαθμό εξαλείφει υπάρχοντα προβλήματα.
2. Οι τεχνολογίες αυτές υποδηλώνουν συστηματικές πριν και συνεχείς επαφές.
3. Το εμπόριο διευρύνεται με εξωτερικούς χώρους και δυνάμεις που δεν αποτελούν μέρος του τομέα/ αντικείμενο.
4. Η πρωτεύουσα, το εθνικό πλαίσιο διαγράφεται.
5. Διαγράφονται επίσης: το πανεπιστήμιο, το σπίτι του ερευνητή.
6. Ειδικά τώρα που τα ταξίδια είναι πιο εύκολα ακόμη και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές.
7. Πεδία έρευνας μπορεί να είναι (εκκλησίες, εργαστήρια, γραφεία, σχολεία, και ο.κ.).
8. Συνεχή ταξίδια του ανθρωπολόγου ανάμεσα στους ντόπιους.
9. Ελαχιστοποιούνται οι χώροι και οι σχέσεις της μετάφρασης. Όταν το πεδίο είναι μια κατοικία, ένα σπίτι μακριά από το σπίτι όπου κάποιος μιλά τη γλώσσα και έχει ένα είδος καθομιλουμένης αρμοδιότητας, τα κοσμοπολίτικα και οι πολύπλοκες συχνά πολιτικές, οι διαπραγματεύσεις που εμπλέκονται, τείνουν να εξαφανιστούν.
10. Υπάρχει συμμετοχική παρατήρηση, ένα είδος ερμηνευτικής ελευθερίας μέσα και έξω από τις κοινωνικές καταστάσεις.

(Clifford, J. 1992, 99)

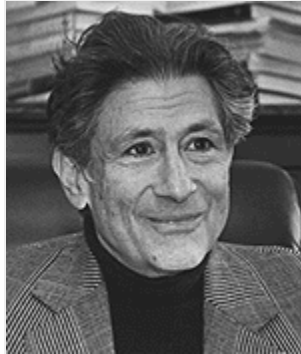

Σύμφωνα με τον Clifford, υπάρχουν κι άλλοι διαχωρισμοί που αφορούν τη *διασπορά*. Η πρώτη σχετίζεται με τη διάκριση ανάμεσα στα *γένη*, η οποία πάει κάπως έτσι: (Clifford, J. 1994, στο *Heroux, E. 2004, 3*).

- Ο άντρας, ταξιδεύει, εξορίζεται, μετατοπίζεται.
- Η γυναίκα, τοποθετείται σε μια κατοικία και πρέπει να θυμάται την καταγωγή της.

Κάποιες φορές για τις γυναίκες μπορεί η διασπορά να είναι απελευθερωτική από παλιές πατριαρχίες. Άλλες φορές μπορεί να πιάνονται σε μια νέα μορφή εξουσίας- κυριαρχίας. Γίνεται λόγος για πολύπλοκα πεδία της διασποράς επικαλυπτόμενα «αρθρώσεων και αποδιαρθρώσεων» στο νέο πλαίσιο της διασποράς. Η άρθρωση, δείχνει μια θεωρία της πολιτιστικής διαφοροποίησης, που δεν δείχνει να υπολογίζει καμία ουσιοκρατία, το κέντρο, την καταγωγή, τη στάση. Οι άνθρωποι της διασποράς καθημερινά αρθρωτοί και αποδιαρθρωμένοι από τις συλλογικές τους διαφοροποιήσεις, βρίσκονται σε μια μεταβαλλόμενη διαδικασία, υπακούοντας τους νέους κοινωνικούς σχηματισμούς και πολιτικές στρατηγικές (Clifford, J. 1994, στο *Heroux, E. 2004, 3*).

Οι γυναίκες έχουν τη δική τους ιστορία για την εργατική μετανάστευση, το *προσκύνημα*, *μετανάστευση*, την *εξερεύνηση*, τον *τουρισμό* και ακόμα και τα *στρατιωτικά ταξίδια*. Ιστορίες οι οποίες διαφέρουν από τους άντρες. Για παράδειγμα, στις γυναίκες της Σαουδικής Αραβίας απαγορεύεται να κάνουν καθημερινή εξάσκηση οδηγώντας. Ακόμα πολλές γυναίκες που εργάζονται ως καθαρίστριες, μαγείρισσες και προσέχουν παιδιά σε χώρες όπως η Μαλαισία και οι Φιλιππίνες, έχουν βιώσει εξαναγκαστική βία. Μια άλλη διάκριση που περιγράφει τη διαδικασία της διαμόρφωσης της ταυτότητας της διασποράς είναι η αρνητική επίδραση από «έξω», δηλαδή η στάση του κοινωνικού περιβάλλοντος και η θετική από «μέσα», δηλαδή η ταύτιση με τις *κόσμο-ιστορικές* δυνάμεις π.χ. την Κίνα ή την Αφρική ή θρησκείες όπως το Ισλάμ και ο Ιουδαισμός (Clifford, J. 1997, 5-6) και (Clifford, J. 1997, 250 στο Foszto, L. 2000, 108-109).

Ο *Clifford*, δεν δίνει τόσο έμφαση στις βλέψεις του *ιμπεριαλισμού* όπως δίνει ο *Edward Said's*, ο οποίος ήθελε μόνο να αναδείξει τις διαφορές μεταξύ των συνόλων, γράφοντας κυρίως κείμενα για αποικιοκρατίες και αυτοκρατορίες, αλλά ήθελε να δώσει έμφαση στις *διαδρομές*, τα *δρομολόγια*, τις *ρίζες* των ανθρώπων της *διασποράς*. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι κάθε ομάδα διασποράς είναι μοναδική και πρέπει να συγκριθεί με κάποια άλλη για να γίνει κατανοητό αυτό. Οι διαδρομές ξεκίνησαν με αυτή την αντίληψη της *κινητικότητας*, υποστηρίζοντας ότι τα ταξίδια και οι επαφές είναι ζωτικής σημασίας (Clifford, J. 1994, στο *Heroux, E. 2004, 1*).

Ο *Clifford* θεωρεί κυρίως ότι οι πολιτικές ηγεμονίες παίζουν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση μιας διασποράς. Αντίθετα, ο *Friedman* διατυπώνει τη γνώμη του σε μια πιο *ντετερμινιστική* άποψη, θεωρεί ότι η ύπαρξη ηγεμονιών είναι ελλιπής καθώς κύριο ρόλο παίζει ο πολιτιστικός παράγοντας (Clifford, J. 1997, 277 στο Foszto, L. 2000, 108-109).

Ο μελετητής μας, δανείζεται τις ιδέες του Gilroy σχετικά με τους μαύρους λαούς του ατλαντικού, των οποίων η ταυτότητα της διασποράς τους όπως θεωρεί δεν μπορεί να αναχθεί σε οποιαδήποτε εθνοτική παράδοση. Συμφωνεί με τον Gilroy στο γεγονός ότι μια τέτοια πολιτισμική ταυτότητα στηρίζεται σωστά σε μια αντι-ουσιοκρατία ή τουλάχιστον έτσι θα έπρεπε να είναι. Αυτό σημαίνει ότι δεν θα γίνει αναφορά στην *ουσιοκρατία*, όπως ονομαζόταν τον 19^ο αιώνα, ούτε σε μια βιολογική ουσία που οδεύει ως φιλελεύθερη, καθώς υπάρχουν άτομα με ελάχιστα κοινά ενδιαφέροντα (Clifford, J. 1994, 262-269 στο *Heroux, E. 2004, 4*).

Αυτό γίνεται και για τους «μαύρους», οι οποίοι θα μπορούσαν να μείνουν και στις 2 μεριές του Ατλαντικού, όμως δεν μένουν γιατί είναι εκτοπισμένοι σε πολυκεντρικές ομάδες χωρίς καμία πραγματική πατρίδα. Βέβαια, θα ήταν δυνατό να διατηρηθούν ως μια ομάδα με πολλά κοινά, οι οποίοι θα επικοινωνούσαν με κάποιο τρόπο διακρατικά παρά τις τοπικές τους διαφορές. Ένα άλλο στοιχείο που έχουν κοινό σχετίζεται με την κοινή αίσθηση της *χρονικότητας*, μιας περιόδου που δεν αναφέρεται στους λευκούς του Ατλαντικού, του δυτικού εκσυγχρονισμού. Αυτή η αποκλίνουσα χρονικότητα προέρχεται κυρίως από την εποχή της δουλείας που συνέβαλε στο να καθιερωθεί η διασπορά τους, κάτι το οποίο τους πρόσδιε ένα συγκεκριμένο μοντερνισμό, αυτό της «διπλής συνείδησης». Η Αφρική, παραμένει μια μυθική πατρίδα για τους μαύρους, δεδομένου ότι αυτές οι ομάδες της διασποράς δεν κάνουν όνειρα για επιστροφή. Η σύγχρονη της μορφή δεν συζητιέται καν ούτε αναγνωρίζεται σε αυτή την άρθρωση της διασποράς (Clifford, J. 1994, 262-269 στο *Heroux, E. 2004, 4*).

Ο Gilroy έρχεται αντίθετος με απόψεις και άλλων μελετητών, όμως ο Clifford αποφεύγει να πάρει θέση αν και βέβαια φαίνεται να συμφωνεί περισσότερο μαζί του γιατί η συγγραφή του σχετίζεται με την αναφορά στην πορεία της εξέλιξης ιστορικά και των περιοχών των μαύρων του Ατλαντικού. Ο δεύτερος, φαίνεται να ανησυχεί πολύ στην τόσο γρήγορη χρήση μεταμοντέρνων μοτίβων που τείνουν να δίνουν οικουμενική διάσταση σε μια *νομαδική ή ριζωματική ή υβριδική* ομάδα, τα οποία δεν μπορούν να συγκριθούν. Ο Gilroy, βασίζεται σε ένα είδος μη παραδοσιακής παράδοσης της ιστορίας της διασποράς των μαύρων της Αφρικής. Ο Clifford όμως προσδίδει μια θεωρητική ηθική, μιλάει για τις διαφοροποιήσεις και όχι για τις ταυτότητες (στο συγκεκριμένο κομμάτι), για τις πράξεις μιας σχέσης και όχι για προδιαγραμμένες μορφές. Αυτή η παράδοση είναι, ένα δίκτυο διάφορων ιστοριών που συνδυάζονται για τον εκτοπισμό και τον χώρο- χρόνο των διαβάσεων. Καταλήγοντας, δεν μιλάει μόνο για δυτικά πρότυπα ζωής και *κοσμοπολιτισμού* αλλά προωθεί και κάτι άλλο μέσω των ιστοριών του για τη διασπορά, πολλές από τις οποίες έλαβαν χώρα εκτός από το δυτικό πλαίσιο του *εκσυγχρονισμού* (Clifford, J. 1994, 262-269 στο *Heroux, E. 2004, 4*).

Ο αποκεντρωμένος χαρακτήρας των κοινοτήτων της διασποράς ενισχύει το πώς θα τις βλέπουν οι τοπικές κοινωνίες. Αυτός ο παράγοντας οριοθετεί το πλαίσιο της πατρίδας ως αρχικό κέντρο το οποίο φαίνεται να είναι δύσκολο να γίνει αν όχι παραγωγικό. Έτσι, ο *Safran* (1991 83-4), δίνοντας τα πέντε αυτά χαρακτηριστικά για τη διασπορά, συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του φαινομένου:

1. Η αρχική κοινότητα έχει εξαπλωθεί από την πατρίδα σε δύο ή περισσότερες χώρες, δεσμεύεται από τις διαφορετικές γεωγραφικές θέσεις τους από ένα κοινό όραμα, τη μνήμη ή το μύθο για τις πατρίδες τους.
2. Έχουν την πεποίθηση ότι δεν θα γίνουν αποδεκτοί από τις κοινωνίες υποδοχής τους και, επομένως ότι πρέπει να αναπτύξουν αυτόνομες πολιτιστικές και κοινωνικές ανάγκες.
3. Οι ίδιοι ή οι συγγενείς τους θα επιστρέψουν στην πατρίδα εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις και αποδειχθούν ευνοϊκές
4. Θα πρέπει να συνεχίσουν να διατηρούν την υποστήριξη για την πατρίδα και ως εκ τούτου η κοινόχρηστη συνείδηση και αλληλεγγύη να τους επιτρέπει να συνεχίσουν τις δραστηριότητες αυτές.

(*Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 6*).

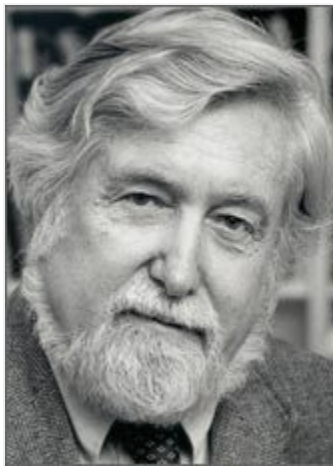

Ο *Cohen* (1997) με τη σειρά του, προτείνει ότι ίσως σε αυτά τα χαρακτηριστικά του *Safran* θα πρέπει να προσαρμοστούν επιπλέον ρυθμίσεις:

- Οι ομάδες που σκορπίζονται είτε εθελοντικά είτε για επιθετικούς λόγους πρέπει να συμπεριληφθούν στην διασπορά.
- Πρέπει να περάσει ένα χρονικό διάστημα, ώστε να περιγραφεί μια κοινότητα ως διασπορά. Πρέπει να υπάρχουν ισχυροί δεσμοί με το παρελθόν ή να γίνουν εντατικές προσπάθειες αφομοίωσης στο παρόν και το μέλλον.

- Θα πρέπει να αναγνωριστούν περισσότερο οι θετικές πτυχές της κοινωνίας της διασποράς, για παράδειγμα, οι εντάσεις μεταξύ των εθνοτικών, εθνικών και διακρατικών ταυτοτήτων μπορεί να οδηγήσουν σε δημιουργικές συνθέσεις.
- Οι κοινωνίες της διασποράς δεν αφορούν μόνο μια συλλογική ταυτότητα στο χώρο του οικισμού ή μια πατρίδα, αλλά μοιράζονται μια κοινή ταυτότητα με μέλη της ίδιας εθνοτικής κοινότητας και σε άλλες χώρες. Αυτή ενισχύεται μέσω επικοινωνιακών και πολιτιστικών δικτύων και χώρων.
- Η αίσθηση αμηχανίας που αισθάνονται στη νέα χώρα δημιουργεί ένα κάλυμμα προστατευτικό, μέσω των κοινοτήτων και με την συχνή επαφή παρόμοιων σε άλλες χώρες. Οι δεσμοί της γλώσσας, της θρησκείας, του πολιτισμού και της κοινής ιστορίας συνδέουν ακόμα περισσότερο τις διακρατικές σχέσεις. Βέβαια, γεννιούνται αισθήματα φόβου, καχυποψίας, προκαταλήψεις στερώντας την επίσημη υπηκοότητα.
- Η διασπορά σχετίζεται με την κίνηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού, το έργο της αφήνει περιθώρια για πολιτική και πολιτιστική αντίσταση μέσα σε ένα έντονο παγκόσμιο ντετερμινιστικό λογαριασμό.
- Πολλοί κοινωνιολόγοι και ψυχολόγοι υποθέτουν ακόμη ότι οι ταυτότητες είναι συμπαγείς δομές, χτισμένες με ένα πιο σύνθετο τρόπο από μια ποικιλία δομικά.

(Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 7).

Ο Geetz, προειδοποιεί ότι πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, καθώς η μείωση του φυσικού χώρου δεν σημαίνει απόλυτα ότι τα κενά αυτού θα κατακτηθούν από τους νεοεισερχόμενους πληθυσμούς. Θα μπορούσε επίσης να σημαίνει ότι η ταυτότητα της ομάδας, είναι ισχυρότερη ως απάντηση στην συρρίκνωση του φυσικού χώρου μεταξύ των ανθρώπων. Ομοίως, αυτός ο χώρος πρέπει να διερευνηθεί αν θέλουμε να κατανοήσουμε τις ομοιότητες μεταξύ των λαών και πως δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να αγνοούμε ο ένας τον άλλο και επίσης κατά πόσο οι διαφορές μας εξακολουθούν να είναι βαθιά και, σε ορισμένες περιπτώσεις, ανυπέρβλητες (Fazal, S. και Tsagarousianou, R. 2002, 8).

Κριτική- Συμβολή στον επιστημονικό κλάδο

Ο J. Clifford, αποφαίνεται ότι τελικά συνέβαλε με το δικό του μοναδικό τρόπο σε όλους τους επιστημονικούς κλάδους, επηρεάζοντας και άλλους ανθρωπολόγους- εθνογράφους μέσω της δικής του προσπάθειας και προσέγγισης, ώστε να γνωρίσουν καλύτερα τους πολιτισμούς και τις ιστορίες τους. Μέσω των δικών του θεωρήσεων και πορισμάτων από τις προσωπικές του εμπειρίες και μελέτες προσπάθησε να εμπνεύσει και άλλους συγχρόνους του προσεγγίζοντας το ζήτημα της διασποράς και αναλύοντάς το εξονυχιστά. Οι απόψεις του φαίνονται ότι ήταν αρεστές και αξιόλογες, κάτι το οποίο αποδίδεται στο γεγονός ότι πολλοί μελετητές του φαινομένου, τις συμπεριέλαβαν στα δικά τους έργα για να τα ενισχύσουν, όπως προσεγγίστηκε στην εργασία αυτή και από τις ανάλογες βιβλιογραφικές πηγές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η προσπάθεια προσέγγισης της διασποράς από την Wise, D. (2000), η οποία συμπεριέλαβε στο έργο της αρκετά στοιχεία του J. Clifford.

Ο Clifford, σύμφωνα με τα λεγόμενά της, είναι ένας παραδοσιακός πολιτιστικός ανθρωπολόγος, κάποιος που βλέπει τον πολιτισμό ως οριοθετημένη οντότητα, μια δραστηριότητα, ένα σύστημα που διακρίνεται από τις παραδοσιακές

δραστηριότητες που προσδιορίζουν μια συγκεκριμένη ομάδα. Ο Clifford δεν εστιάζει μόνο στην πολιτική εξουσία που δημιουργεί τον πολιτισμό και τον ελέγχει, αλλά και τι συμβαίνει όταν η νεωτερικότητα προκαλεί αλλαγές στην παράδοση, φέρνοντας την αλλαγή σε μια κουλτούρα που αμφισβητεί την εξουσία και δημιουργεί κάτι περισσότερο από ένα «υβριδικό χαρακτήρα», όπου τα πολιτισμικά σύνορα καταρρέουν από την διερεύνηση των αγορών, του στρατού, από τις τεχνολογίες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Το έργο του, της δημιούργησε μια κρίσιμη αλλαγή στον τρόπο που μπορούσε να δει το θέμα της ταυτότητας μέσα στα ευρύτερα εικονικά περιβάλλοντα.

Αυτό που κάνει τον Clifford ενδιαφέρον ως ένα κριτικό θεωρητή, όπως υποστηρίζει, είναι το έργο του σχετικά με τον πολιτισμό και πως αυτός καθορίζεται. Η δουλειά του κατάφερε να της αναδείξει, ότι ο πολιτισμός είναι ένα μέρος της μετακόμισης, ένα στιγμιότυπο μιας στιγμής του χρόνου, συμπεριλαμβάνοντας τις έννοιες της περιοχής, της τάξης, του γένους και της ράτσας.

Το έργο του την βοήθησε όπως αναφέρει, να καταλάβει περισσότερα για τις ταυτότητες και γιατί κάποιος διαλέγει μία, σε σχέση με κάποια άλλη, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η επιλογή μιας εικονικής ταυτότητας μπορεί να είναι το προϊόν της φωνής που είναι υποδεέστερη, η οποία προσπαθεί να ενοποιηθεί με την ταυτότητα της κοινότητας και να συμμετέχει σε αυτήν. Η ικανότητα κάθε κοινότητας να επιμένει, να καινοτομεί και να αλλάζει τους δικούς της κανόνες είναι σχετική με την δική της εξουσία. Σε έναν εικονικό χώρο, η κοινότητα είναι διαρκώς ρευστή καθώς οι άνθρωποι διαμορφώνουν τη δική τους κουλτούρα και ταυτότητα μέσα και έξω από αυτήν.

Το έργο του Clifford στον πολιτισμό, η προσωπική στάση του, η ικανότητά του να εναλλάσσει τις απόψεις του, και η συνεχής εξέλιξη του, χρησιμοποιήθηκαν ως κατευθυντήριες γραμμές για να ερμηνεύσει η ίδια τα δεδομένα της μελέτης της. Στόχος ήταν για την ίδια να καταφέρει να παραχθεί ένας όγκος πληροφοριών, που θα οδηγήσει τον αναγνώστη σε ένα συγκεκριμένο ταξίδι της ζωής των ανθρώπων που επέλεξε να κάνουν ένα συνθετικό κόσμο το δεύτερο σπίτι τους, σε αντίθεση με τις στατιστικές πληροφορίες που ενυπήρχαν για τους εικονικούς κόσμους γενικά. Το έργο του στον πολιτισμό, την κινητικότητα, την εξέλιξη και την πάροδο του χρόνου, την βοήθησε αρκετά για να εξηγήσει πόσο εύκολα είναι δυνατό να μεταμορφωθούν οι εαυτοί σε ένα ψηφιακό κόσμο, διατηρώντας εκείνα τα χαρακτηριστικά που τους κάνουν μοναδικούς.

(Wise, D. 2000)

Βέβαια, ο μελετητής αυτός δεν θα μπορούσε να μην δεχτεί και κάποια αρνητικά σχόλια για την συνολική του βιβλιογραφική προσφορά. Κάτι το οποίο και εκφράστηκε για το βιβλίο του *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography (1986)*, το οποίο *αφορούσε* τα γεγονότα της εποχής εκείνης που διαδραματίζονταν και ο ίδιος μαζί με τον συνεργάτη του George Markus παρατηρούσαν, επηρεάζοντας πολύ την κοινή γνώμη και όχι μόνο τον κόσμο της ανθρωπολογίας αλλά και άλλων πεδίων. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και ο εκμοντερνισμός της σύγχρονης ζωής, έννοιες που παραλείφθηκαν σε αυτό το βιβλίο, όχι σκοπίμως αλλά εξαιτίας του γεγονότος, ότι η εποχή που ζούσαν βίωνε αργούς ρυθμούς ζωής και συντηρητικούς οδήγησε μεγάλο αριθμό αντιδράσεων και πιέσεων, πράγμα που ο Clifford θεωρεί λυπηρό. Αν και ο ίδιος έπρεπε να λυτρωθεί από αυτές τις αρνητικές κριτικές εξαιτίας της απουσίας των συγκεκριμένων γεγονότων και αδυναμίας πρόβλεψής τους, είναι δυσάρεστο ότι ακόμα και σήμερα δέχεται τέτοιου τύπου αρνητικές, αφηφώντας την συνολική προσφορά του μελετητή αυτού στη προσέγγιση του φαινομένου της διασποράς.

Συμπεράσματα

Ο μελετητής J. Clifford, για τον οποίο έγινε η μελέτη, φαίνεται συνολικά ότι επηρέασε πολλούς τομείς των ανθρωπιστικών επιστημών. Μέσα από τις μελέτες που έκανε σε ανθρωπολογικά και εθνογραφικά θέματα και από τα συγγραφικά του έργα φαίνεται να ενέπνευσε πολλούς συγχρόνους του, οι οποίοι διαπιστώθηκε ότι χρησιμοποιούσαν τις απόψεις του στις δικές τους δουλειές. Όπως αναφέρεται από τον ίδιο σε μία από τις συνεντεύξεις του, του ασκήθηκε μεγάλη κριτική στο βιβλίο *Writing Culture*, κάτι που φανερώνει το πόσο μεγάλη βαρύτητα είχαν τα έργα του και πόσο πολύ επηρέαζαν την επιστημονική κοινότητα.

Έδωσε μεγάλη έμφαση στο θετικό- υβριδικό χαρακτήρα της διασποράς, καθώς προσδιόρισε τα «όρια» της, αποφεύγοντας τις αρνητικές εκφάνσεις της προωθώντας την οικουμενικότητα, τον σεβασμό απέναντι στη διαφορετική ταυτότητα και την δημιουργία ενός νέου έθνους μέσω των κοινότητων της διασποράς που ταυτόχρονα θα συνυπάρχουν οι πολιτισμικές μνήμες της παλιάς πατρίδας με τις νέες συνήθειες της χώρας εγκατάστασης. Αποδίδει την ανάγκη για την δημιουργία διασπορικών ομάδων σε συγκεκριμένα αίτια όπως την μετανάστευση, το διωγμό, το ταξίδι και την αποικιοκρατία. Ολοκληρώνοντας την μελέτη για τον Clifford, επιβάλλεται να τονιστεί ότι δεν ακολούθησε μία μόνο προσέγγιση για να αναλύσει το θέμα αυτό της διασποράς, αλλά χρησιμοποίησε κι άλλες ώστε να είναι όσο πιο ολοκληρωμένη γίνεται. Κάτι το οποίο κάνει τον μελετητή μας να διαφέρει ακόμα πιο πολύ από τους υπόλοιπους είναι ο εμφανής διαχωρισμός που κάνει ανάμεσα στα γένη, κάτι που προκαλεί μεγάλη έκπληξη καθώς αποδίδει διαφορετικά χαρακτηριστικά στους άνδρες και στις γυναίκες στο θέμα της διασποράς.

Η μελέτη του έργου του συγκεκριμένου ανθρώπου βοήθησε στο να κατανοηθεί η σημαντικότητα του φαινομένου αυτού και πόσο επηρεάζει γενικότερα την ανθρωπότητα. Είναι γεγονός ότι όσο μελετάτε ένα θέμα τόσο πιο κατανοητό γίνεται. Η εργασία αυτή σαφώς είναι ενδεικτική της δουλειάς του J. Clifford καθώς το εύρος της δεν μπορεί να συμπυκνωθεί σε κάποιες σελίδες. Ο συγκεκριμένος αποτελεί μία από τις σπουδαιότερες προσωπικότητες του χώρου καθώς μαζί με άλλους δίνουν τα όρια της διασποράς, βοηθώντας έτσι κάποιους άλλους να ασχοληθούν με άλλα θέματά της, έχοντας ως αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλές διαφορετικές πτυχές για το ίδιο θέμα.

Η εργασία αυτή είχε ως σκοπό να αναλυθεί ένας μελετητής, όμως δημιούργησε την ανάγκη να μελετηθούν και άλλοι σπουδαίοι επιστήμονες, οι οποίοι έδωσαν το δικό τους στίγμα.

Δυσκολίες και Σκέψεις Εργασίας

- Οι βιβλιογραφικές πηγές ήταν αρχικά από μόνες τους δυσνόητες ως προς το περιεχόμενο, διότι δεν είχαμε μια συνολική εικόνα του έργου και της προσφοράς του μελετητή.
- Το βίντεο με την παιγνιώδη ομιλία του μας βοήθησε να καταλάβουμε ποιος ήταν, από πού ξεκίνησε, τι τον απασχόλησε και γενικά για την πορεία του μέχρι σήμερα.
- Ήταν ένας αξιόλογος μελετητής που με την συνολική του προσφορά έγιναν κατανοητές βασικές θέσεις του φαινομένου και η ευρύτερη εμπέδωση αυτών.

Βιβλιογραφία

- Cho, L. (2007). The Turn to Diaspora. *Diasporic Pasts and Futures: Transnational Cultural Studies in Canada*, 17, 11-30. Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2014 από [://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/topia/article/view/13229](http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/topia/article/view/13229).
- Clifford, J. (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography : a School of American Research Advanced Seminar*. Published by: University of California Press, 98-121.
- Clifford, J. (1992). *Travelling Cultures*. In *Cultural Studies*. Ed. Grossberg et al. New York: Routledge, 96- 116. Ανακτήθηκε στις 10 Νοεμβρίου 2014 από http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic206050.files/Cultural_Theory_and_Cultural_Studies/Clifford_-_Traveling_Cultures.pdf.
- Clifford, J. (1994). *Diasporas*. *Cultural Anthropology*. Published by: Blackwell Publishing on behalf of the American Anthropological: 9, [3], 302-338. Ανακτήθηκε στις 14 Νοεμβρίου 2014 από <http://www.jstor.org/stable/656365>.
- Clifford, J. (1997). *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Published by: Harvard University Press, 1-13. Ανακτήθηκε στις 12 Νοεμβρίου από http://pages.uoregon.edu/koopman/courses_readings/clifford_routes_preface.pdf.
- Clifford, J. (2003). *On The Edges of Anthropology (Interviews)*. Published by Prickly paradigm press Chicago, 1-121. Ανακτήθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2014 από <http://people.ucsc.edu/~jcliff/edges.pdf>.
- Clifford, J. (2007). Varieties of Indigenous experience: diasporas, homelands, sovereignties. *Indigenous Experience Today*, Marisol de la Cadena and Orin Starn, eds. Berg Publications: 197-224. Ανακτήθηκε στις 14 Νοεμβρίου 2014 από <http://people.ucsc.edu/~jcliff/Clifford-Varieties%20of%20Indigenous%20Experience.pdf>.
- Clifford, J. (2013a). The Greater Humanities. *Occasion: Interdisciplinary Studies in the Humanities*. 6, 1-5. Ανακτήθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2014 από <http://arcade.stanford.edu/occasion/greater-humanities..>
- Clifford, J. (2013b). *Returns: Becoming Indigenous in the Twenty First Century*. Published by: Harvard University Press (pre-edited version), 1-14. Ανακτήθηκε στις 16 Νοεμβρίου 2014 από <http://people.ucsc.edu/~jcliff/Clifford>Returns-Prologue.pdf>.
- Fazal, S. και Tsagarousianou, R. (2002). Diasporic communication: transnational cultural practices and communicative spaces. *The public*, 9 [1], 5-18. Ανακτήθηκε στις 16 Νοεμβρίου 2014 από <http://javnost-thepublic.org/article/pdf/2002/1/1/>.

- Foszto, L. (2000). *Diaspora and Nationalism: an Anthropological Approach to the International Romani Movement*, 102-120. Ανακτήθηκε στις 16 Νοεμβρίου 2014 από <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf4604.pdf>.
- Gewecke, F. (χ.η). *Diaspora*. Ανακτήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 2014 από http://wiki.elearning.uni-bielefeld.de/wikifarm/fields/ges_cias/field.php/Main/Unterkapitel42.
- Heroux, E. (2004). *Notes on James Clifford "Diasporas"*. Published by: Academia edu. Ανακτήθηκε στις 17 Νοεμβρίου 2014 από https://www.academia.edu/5424807/summary_of_Cliffords_Diasporas_.
- Σιδέρη, Ε. (2008). The Diaspora of the Term Diaspora: A Working-Paper of a Definition. *Journal of Global Cultural Studies*, 4, 32-47. Ανακτήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 2014 από <http://transtexts.revues.org/247#tocto1n1>.
- Wise, D. (2000). *Critical Theory: James Clifford and Culture for a Cyber World*. University of Colorado at Denver and Health Sciences Center.

Επιπλέον βιβλιογραφικές πηγές:

1. Οι φωτογραφίες είναι από το Google images.
2. Τα βίντεο είναι από το Youtube και Vimeo.
3. Πληροφορίες σχετικές με τα βιογραφικά στοιχεία του μελετητή χρησιμοποιήθηκαν από την Wikipedia [http://en.wikipedia.org/wiki/James_Clifford_\(historian\)](http://en.wikipedia.org/wiki/James_Clifford_(historian)).
4. αλλά και από την επίσημη ιστοσελίδα του <http://people.ucsc.edu/~jcliff/>.

gesop sm
